

lentséget kell tulajdonítanunk a statisztikai nyilvántartásokon alapuló becsléseknek, következtetéseknek. Mindez nem csökkenti a szerző sokéves kutatómunkájának maradandó értékét.

Szabó A. Ferenc

Barna Ildikó – Pető Andrea

A POLITIKAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI BUDAPESTEN

Budapest, Gondolat, 2012. 140 o.

A neves gender-kutató történész és szerzőtársa, Barna Ildikó könyve két szempontból is merész kísérlet: egyfelől tartalmilag, másfelől pedig módszertanilag. Tartalmilag azért, mert a népbíróságok működése ma is (vagy ma még inkább) a 20. századi magyar történelem és kollektív emlékezet vitás és sokat vitatott kérdései közé tartozik, hiszen, ahogyan a szerzők írják, tanúként, résztvevőként, vagy vádlottként szinte a magyar népesség egytizede került közvetlen kapcsolatba a népbíróságokkal. Módszertanilag pedig azért, mert a kötet interdiszciplináris megközelítésre törekszik és kvantitatív módszerekkel vizsgálja meg a budapesti népbíróságok működését – ami önmagában perspektivikus, hiszen megbízható és általánosítható eredményekkel gazdagítja a szakirodalmat. Emellett olyan kérdéseket vizsgál, amelyek feltétlenül hiánypótlónak számítanak a létező irodalomban: elsősorban a társadalmi nemek szerepét a bíróságokon, de arra a kérdésre is válaszolni próbál a kvantitatív eredmények segítségével, hogy milyen hatással lehetett a népbírósági igazságszolgáltatás a háború utáni zsidó identitás alakulására.

A kötetet történetileg és módszertanilag csak dicsérni tudom. Akkurátusan körbejárja a népbíróságok jogtörténetét, a meglehetősen gyakran változó törvénykezési szabályokat és összességében jó áttekintést ad a szakirodalomról, amelyet ügyesen beépít a különböző fejezetekbe. Így mintegy élő dialógust alakít ki ezzel a szakirodalommal. A módszertani fejezet pontosan rögzíti a kutatás fázisának egyes lépéseit; számomra meggyőző a rétegzett véletlen mintavétel és az adatrögzítés leírása. Az eredmények súlyát növeli, hogy kvantitatív módszerek segítségével jutottak el a kutatók a kötetben leírt következtetésekhez; így főleg ebben a kényes témában nem vádolhatók elfogultsággal vagy a források önkényes olvasásával.

A jelen recenzióknak nem célja megismételni a kötet állításait; inkább arra törekszem, hogy a kötetben megfogalmazott állítások kapcsán felvessek néhány vitás kérdést. Az első a budapesti népbírósági akták statisztikai elemzésének azon megerősítése, hogy a posztsoa zsidó identitást nagymértékben befolyásolta az igazságszolgáltatásban való csalódottság; hiszen a hidegháború fokozódásával magát a zsidó szót is kerülni igyekeztek a hatóságok! Így lett a háború utáni zsidó identitás reaktív és negatív — miközben egy másik kollektív emlékezetben rögzült a „zsidó bosszú” képe — noha az ilyen perek fele végződött felmentéssel! Jőmagam itt arra hívnám fel a figyelmet, hogy a „zsidó bosszú” mentális képe önmagában *bűntudatot* sugall; hiszen az emberek *valamiért* állnak bosszút. Hogy mi volt az a *valami*, azt mindenki tudta, aki, ha nem is vett részt közvetlenül a holokausztban, de zsidó szomszédja elhurcolása után „magához vette” annak egyes értékeit — hiszen éppen azért merete ezt megtenni, mert nem számított a szomszéd visszatérésére! Nem azt állítom, hogy mindenki egyformán volt bűnös — de a szívük mélyén ezek az emberek tudták, hogy bűnösök, és igazolást kellett keresniük embertelen — vagy nagyon is emberi — tettekre. Így lesznek a zsidók bűnösök, akik úgymond megrabolták a nem-zsidókat — hiszen hogyan lehet más racionális magyarázatot találni a közönséges tolvajlásra, netán — ahogyan Teleki Pál egy másik kontextusban írja — hullarablásra?

Az eltérő kollektív emlékezetnek nincs megoldása, legfeljebb feloldása van. Ezt a folyamatot segítené az a szembenézés, amelyhez a kötet bőven szolgáltat történetileg és statisztikailag megalapozott „municiót”. Objektíven, szigorú adatok tükrében mutatja be a népbíróságok működését, elemzi a tanúk, a bírók és a vádlottak összetételét. Cáfolja azt a tézist, hogy a szélsőséges jobboldal kizárólag a „csőcseléket” és a férfiakat szólította meg; valójában meglepő a nők relatíve magas aránya a vádlottak és a tanúk (sőt, egyes években a bírák, de nem az ügyvédek!) között. Az is meglepő adat lehet, hogy a vádlottak többsége községekben született — társadalmilag nem véletlen, hogy éppen ez a csoport igyekezett feltörekedni és hasznot húzni a zsidóság tragédiájából. Feltűnő a relatíve magas iskolázottság, ami szintén az előbbi tézist erősíti — vagyis a nyilas szervezetekhez sok feltörekvő férfi és nő csatlakozott. Ez sokat elmond a Horthy-korszakról, ahol ilyen igény volt a mo-

bilitásra – legalábbis azt, hogy a társadalom egyes csoportjai nagyobb mobilizációról álmodoztak, és ezért lehetett a gyors felemelkedést ígérő nyilaskeresztes propaganda pozitív „hívószó” nekik.

A mobilizációs tézist megerősítik Mark Pittaway kutatásai. Díjnyertes könyvében (*The Workers' State*) úgy érvel, hogy a háború utáni Magyarországon – ellentétben Ausztriával – volt bázisa a szélsőbaloldalnak, nem utolsósorban azért, mert nagyobb egyenlőséget és gyorsabb felemelkedést (vagy egyáltalán felemelkedést) ígért azoknak, akik a Horthy-korszakban legfeljebb egy ínséges szegényparaszti létre számíthattak. Éppen ezért lehetséges, hogy nemcsak a zsidó-nem-zsidó kollektív emlékezet kettős; van egy *másfajta* felosztás is, ami éppen a fenti osztályellentét mentén osztja meg a magyar társadalmat. A kötet erre nézve is szolgáltat statisztikai bizonyítékot: a magasabb státuszúak a népbíróságokon is jobban remélhették a felmentést – vagyis hiába szorgalmazta a kommunista rezsim az elitcsereit, az előítéletek és a magasabb státuszúak pozitív megkülönböztetése a háború után is megmaradtak, továbbéltek.

A társadalmi nemek tekintetében is hoznak a szerzők újdonságokat. Itt emlitem meg Pető Andrea Bolyai-díjas könyvét (*Napasszonyok és holdkisasszonyok*), ahol a szerző arra a látszólagos paradoxonra keresi a választ, hogyan lehetséges a konzervatív női politizálás – hiszen a politika „hagyományosan” a férfiak territórium. Ugyanígy, a kötet kitér arra, hogy a vádlottak között feltűnően sok a nő – akik általában akkor kapnak enyhébb büntetést, ha hajlandóak arra, hogy eljuttassák a hagyományos női szerepeket. Ezt a tézist Pető Andrea kvalitatív kutatásai is megerősítik (Pető 2012). Feltűnő, hogy a bírák közti nőket nagy arányban az Országos Szakszervezeti Táncs és a Nemzeti Parasztpárt delegálja – miközben legkisebb arányban a Független Kisgazdapárt, ami a párt „férfias” előítéleteit és jellegét is kifejezheti.

A kötet sok mindenben hozzájárul a szembenézéshez, fogadtatása várhatóan mutatja, hogy a magyar társadalom mennyire áll készen erre a folyamatra. A Krausz Tamás és Varga Éva Mária szerkesztésében megjelent kötet (*A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban*) vegyes fogadtatása mindenesetre arra vall, hogy e tekintetben hosszú még az út, és sokan ma is folytatják a sérelmi politikát. Összességében a kötet statisztikailag „rendbe rakja” a népbíróságok működésének sokat vitatott kérdését; következtései – éppen a szigorú módszertan eredményeképpen – nem megkerülhetők a témával foglalkozók számára, akik az oknyomozó történetírás módszerével közelítik meg a kérdést, és nem a sérelmi narratívákat kívánják reprodukálni.

Az egészében véve informatív és tudományosan magas színvonalú kötettel kapcsolatban csak két kritikát említenék. Az egyiket a szerzők maguk is írják: szükséges, hogy kvalitatív kutatások egészítsék ki a képet (amelyeket Pető Andrea maga is folytat!). Itt mindenesetre megjegyzem, hogy minden ilyen irányú kutatást folytató szerzőnek nagy segítséget jelent *A politikai igazságszolgáltatás* kitűnő kvantitatív elemzése, hogy segítse az indulást és az általános tájékozódást.

A másik megjegyzés az összehasonlításra vonatkozik. Hasznos lett volna beiktatni egy kelet-európai kitekintő fejezetet a népbíróságok működéséről. A de-faszálást ugyanis nem Sztálin kényszerítette rá a magyarokra; erre nemzetközi szerződések voltak. Egy ilyen kitekintés a kelet-európai államszocialista rendszerek kiépüléséről való gondolkodást is tisztábbá teheti.

Bartha Eszter

Fr. Kálmán Peregrin OFM

DOKUMENTUMOK GRÓSZ JÓZSEF KALOCSAI ÉRSEK HAGYATÉKÁBÓL 1956–1957

Szent István Társulat–Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet. Bp. 2011. 695 o.

A Magyar Katolikus Egyház, azon belül pedig a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye 2011-ben emlékezett meg Grósz József néhai kalocsai érsek pappá szentelésének századik, letartóztatásának hatvanadik, szabadulásának ötvenötödik, valamint halálának ötvenedik évfordulójáról. (Az ismertetés az MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport támogatásával készült el.) Az emlékév keretében jelent meg a Szent István Társulat és a Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet közös kiadványaként *Fr. Kálmán Peregrin* ferences történész három részesre tervezett munkájának első kötete, melyet a szerző, szüleinek ajánlott. Nevezett kötet Grósz József érsek 1956-os szabadulása és a forradalom leverése utáni esztendőből származó, a főpásztor hagyatékában fennmaradt forrásokat vonultatja fel. *Fr. Kálmán* tervei szerint a jövőben egy-egy to-